

DERLEME MAKALE

**GÜNAH VERGİLERİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE SİGARA
ÜZERİNDEKİ VERGİ ARTIŞLARININ SİGARA TÜKETİMİNE
ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ*****AN EVALUATION OF THE EFFECTS OF TAX INCREASES ON
CIGARETTES ON CONSUMPTION IN TURKEY WITHIN THE
CONTEXT OF SIN TAXES*****Arş. Gör. Dr. İskender Emrah KARAKAŞ*****ÖZ**

Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) “tütün salgını” olarak nitelendirdiği, tütün ürünlerinin kullanımı sonucunda kalp damar, akciğer hastalıkları ve kanser başta olmak üzere yaşanan sağlık sorunları nedeniyle küresel ölçekte milyonlarca insan tütün kullanımına bağlı hastalıklar yüzünden hayatını kaybetmektedir. Araştırmalar tütün üzerindeki vergilerde yapılacak artışların sigara kullanımını düşürdüğünü göstermektedir. Dünya Sağlık Örgütü de bu kapsamda yayınlamış olduğu Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi ile MPOWER girişimini başlatmış ve ülkelerin bu girişim kapsamında atması gereken adımları belirlemiştir. Bu adımların sonuncusu ve belki de en önemlisi vergi artış politikasıdır. Türkiye’de MPOWER ile belirlenmiş olan kriterlerin tamamını yerine getirmiş sayılı ülkeler arasında yer almakla birlikte sigara ile mücadelede ilk başlarda elde ettiği ivmeyi sonraki yıllarda kaybetmiştir. Çalışmada hem dünya ölçeğinde hem de Türkiye’de sigara kullanım oranları ile vergi oran ve tutarları birlikte değerlendirilmiş ve gelecekte atılması gereken adımlar aktarılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Günah Vergileri, Tütün Ürünleri, Sigara, Özel Tüketim Vergisi, MPOWER

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, emrahkarakas@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6685-1965>

ABSTRACT

The World Health Organization (WHO) describes the use of tobacco products as a “tobacco epidemic,” which leads to millions of deaths worldwide due to health issues such as cardiovascular and respiratory diseases, as well as cancer. Research shows that increasing taxes on tobacco significantly reduces cigarette consumption. In this context, the WHO introduced the Framework Convention on Tobacco Control and launched the MPOWER initiative, outlining the steps countries should take under this framework. The final, and arguably the most critical, step is the implementation of tax increase policies. Turkey is among the few countries that have fully met the criteria set by MPOWER. However, the initial momentum achieved in the fight against tobacco has been lost in subsequent years. This study evaluates cigarette consumption rates, tax rates, and amounts both globally and in Turkey, while also proposing future steps to strengthen tobacco control efforts.

Keywords: Sin Taxes, Tobacco Products, Cigarette, Specific Excise, MPOWER

1. GİRİŞ

Tütünün tarihi çok eski dönemlere kadar uzanmakta olup M.Ö. insanların tütün çiğnediği düşünülmekle birlikte ilk somut kanıt M.S. 1400-1000 tarihleri arasında New Mexico’da yer alan High Rolls mağarasında bulunmuş ve ekilmiş yabani tütün kalıntılarıdır. Tütünün sigara şeklinde içilerek kullanımının kayıtlara geçmesi ise 1492’de Kolomb’un mürettebatının Küba’nın iç kesimlerini keşfi sırasında sigara içen insanlar görmesiyle gerçekleşmiştir (Goodman, 2005, s.7). Tütün ürünleri üzerine uygulanan vergiler de eskilere dayanmakla birlikte günah vergileri bağlamında uygulanmaktan ziyade mali amaçlarla uygulanmıştır. Günah vergilerinin tarihte pek çok örneği bulunmaktadır. Bu vergilere Fransa’da 1229 yılında yürürlüğe koyulan Tuz (gabelle) vergisi, 1789 yılında ABD’de yürürlüğe konulan Viski vergisi, yine ABD’de 1862 yılında yürürlüğe konulan sarmalık tütün vergisi (Rheaume, 2015, s.6-8), Papa X. Leo tarafından hayat kadınlarının kazançları üzerinden alınan vergi ve Osmanlı’da azınlıklardan alınan Şıra Resmi (16. yy. sonrasında zecriye) (Turan ve Yurdakul, 2009, s.3-4) örnek olarak gösterilebilir.

Tütün ürünlerine çeşitli vergiler uygulamakta olup tütün ürünleri tüketim vergileri, tütün kullanımının en aza indirilmesi açısından son derece önemlidir.

Bu vergiler tütün ürünlerine özel olarak uygulanan vergilerdir ve bu ürünlerin fiyatlarını yükseltmektedirler. Bu vergiler arasında katma değer vergisi (KDV), tütün ürünleri ithalat ve ihracatı üzerinden alınan vergiler ile diğer özel vergiler bulunmaktadır (Chaloupka, Yurekli, Fong, 2012, s.173). Çalışmanın konusu bakımından günah vergileri kapsamında özel tüketim vergisi uygulamaları ele alınacak ve çalışmada günah vergileri olarak adlandırılacaktır.

Günah vergileri (sigara üzerinden alınan vergiler), dumansız kamusal alanlar ve eğitim sayesinde 1965 ila 2018 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) sigara kullanım oranını %66 oranında azaltmıştır (Goldman²⁰²⁰, Erişim Tarihi: 19.12.2024). Türkiye'de de sigara ile mücadelede özellikle 2003 yılı sonrasında hem vergisel araçlar bakımından hem de eğitimsel ve sosyal uygulamalar bakımından pek çok yeniliğe gidilmiştir. Literatürde sigara üzerinden alınan vergilerle ilgili pek çok çalışma bulunmakta olup bu çalışmaların büyük kısmında sigara vergilerinin sigara satışlarını azalttığı ve bireyleri sigarayı bırakmaya zorladığı kanaati hakimdir.

Çalışmada öncelikli olarak günah vergileri ile ilgili bilgiler aktarılacak olup, diğer ülke vergi oranları ve uygulamalarına değinildikten sonra Türkiye'de sigara üzerinden alınan günah vergisinin sigara satışları ve sigara kullanımını üzerindeki etkileri istatistikler üzerinden değerlendirilecektir.

2. GÜNAH VERGİLERİ

Tütün, alkol, şeker gibi mallar üzerindeki günah vergilerini dolaylı olarak ilk kez tartışanlardan biri olan Adam Smith, ahlaki açıdan sakıncalı mal ve hizmetlerin vergilendirilmesini açıkça savunmasa da alkolizm gibi üçüncü tarafı olumsuz olarak etkileyebilecek dışsalılıkları caydırıcı olan vergileri desteklemiştir. Smith'in negatif dışsalılıklar fikrini genişleten Arthur Cecil Pigou, tütün ve alkol ürünlerine uygulanan günah vergilerinin sağlık ve kamu güvenliği üzerindeki faydalarını ele almıştır (Rheume, 2015, s. 263).

Devletler bazı mal ve hizmetlerin kullanımını teşvik etmek isteyebilir ve bunu başarmak için sübvansiyonlar sağlayabilir. Benzer şekilde bazı mal ve hizmetlerin kullanımı da engellenmek istenebilir. Alkol ve tütün gibi zararlı mallar için uygulanan vergiler tıpkı ücretsiz eğitim veya okullarda verilen ücretsiz öğle yemeklerini desteklemek için yapılan harcamalarla aynı prensibe dayanan vergilerdir (Musgrave, 1959, s. 178).

Günah vergilerinin etkinliği talep esnekliğine bağlıdır ve tüketim sadece talep esnek olduğu ölçüde azaltılabilir. Musgrave’e göre sigara ve alkol gibi ürünlere olan talep görece inelastik olduğundan vergilerin tüketim üzerinde büyük bir etkisinin olması beklenmemelidir. Bu vergilerin etkili olabilmesi için ilgili tüketimin büyük oranda azalması dolayısıyla da vergi gelirlerinin sınırlı düzeyde kalması gerekmektedir (Musgrave, vd., 1987, s. 408).

16. yüzyılda Avrupa ülkeleri tütün ithal etmeye başlar başlamaz söz konusu ürünlerin vergilendirmesine de başlamıştır. Bu vergiler gelir elde etme amacıyla uygulanmış olup dört asır önceki kullanımdan beri değişiklik göstermiştir. 2000’li yıllarda gelir elde etmenin yanı sıra tütün tüketimini doğrudan azaltmaya yönelik olarak da kullanılmaktadır (Goodman^{2005, s.603}).

Günah malları, anlık tatmin sağlayan ancak gelecekte sağlığa zarar verme pahasına tüketilen mallar olarak tanımlanabilir (Cheng & Chu, 2017). Günah mallarının özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Cremer, vd., 2012, s. 103).

- Sağlık üzerinde olumsuz etkileri vardır,
- Tüketiciler her zaman olumsuz özellikleri tahmin edemezler,
- Gecikmeli olarak pişmanlık yaratırlar ve
- Maliyetli tedaviler ile kısmen dengelenebilirler.

Günah vergisi ise alkol, sigara, kumar gibi fiziksel ya da ruhsal sağlık için zararlı olan şeylerden alınan vergidir. (Cambridge Dictionary) Kamu sağlığı ve çevre üzerinde olumsuz etkileri olduğu varsayılan bu malların vergilendirilmesi geleneksel refah ekonomisi içinde eskiye dayanan bir geçmişe sahiptir ve yeni tüketim malları gün geçtikçe bu listeye eklenmektedir (Hoffer, vd., 2013, s. 2). Tütün ürünleri, günah vergileri içerisinde önemli bir konuma sahiptir ve tütün ürünlerinin kullanımı her sene sekiz milyon insanın ölümüne neden olan ve küresel ölçekte önlenabilir ölümlerin en büyük nedenlerinden biridir. (WHO, Raising taxes on tobacco)

Günah vergileri kavramı 1970’lerde ortaya çıkmış olmasına karşın ilk kamu politikası desteğini 1964 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Baş Sağlık Görevlisinin “Sigara ve Sağlık” isimli raporunda bulmuştur (Hoffer, vd., 2014, s. 49).

Dünya Sağlık Örgütü’nün tütün salgını olarak nitelendirdiği ve yine örgütün verilerine göre her yıl tütün kullanımı nedeniyle 8 milyondan fazla (7

milyon doğrudan tütün kullanan, 1,3 milyon pasif içiciliğe maruz kalan) insan hayatını kaybetmektedir ve bu durum en büyük halk sağlığı tehlikelerinden birisidir. (WHO, Tobacco) Halk sağlığını korumak ve uzun vadeli sağlık finansmanı yaratmak günah vergilerinin iki önemli hedefidir (Ammal, 2024, s. 629). Bu hedefler ile ilgili olarak Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ-WHO) Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi'nde (TKÇS) (WHO Framework Convention on Tobacco Control) tütün tüketiminin azaltılmasına yönelik sağlık hedeflerine ulaşılması amacıyla tütün ürünleri üzerinde vergi politikaları uygulanmasını önermektedir (WHO, 2005, s. 8).

DSÖ 2007 yılında TKÇS'nin hükümlerinin uygulanmasının artırılması için MPOWER¹ adlı bir girişim başlatmıştır. MPOWER önlemleri şu şekilde sıralanmaktadır (WHO, 2023):

- Tütün kullanımı ve önleme politikalarının izlenmesi,
- İnsanların tütün kullanımından korunması,
- Tütün kullanımının bırakmak isteyen kişilere yardım sunulması,
- Tütün ve tütün ürünlerinin tehlikeleri hakkında uyarıların artırılması,
- Tütün ile ilgili reklam, sponsorluk ve promosyonların yasaklanması,
- Tütün üzerindeki vergilerin artırılması.

Günah vergileri tüketim vergileri altında yer almakta olup bu vergiler, vergileri artırırken aynı zamanda vergilendirilen malın tüketimini azaltmaya yöneliktirler (Lorenzi, 2004, s.59). Tüketicilere yansıtılan tütün üzerinden alınan vergiler daha yüksek sigara fiyatları neticesinde sigara kullanımını dolayısıyla da olumsuz sağlık sonuçlarını azaltmak için en etkili stratejilerden biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca artan vergiler sonucunda sigara kullanımının azaltılmasının, pasif sigara içiciliğine maruz kalanlar üzerinde de pozitif etkileri bulunmaktadır (Bader, vd., 2011, s. 4119).

Bir günahı vergilendirmek, onu yasaklamaktan daha iyi olabilir. Ekonomi literatüründe günah vergilerinin ilgi görmesi yasaklamanın etkili bir politika aracı olmaktan uzak olduğu sonucunun kabul edildiğini göstermektedir (Hoffer, 2014, s. 50). Vergi politikaları haricinde günah mallarının tüketiminin azaltılmasını amaçlayan farklı uygulamalar bulunmaktadır. Bunlar iki gruba ayrılabilir. İlki günah mallarının tüketiminin sağlık üzerindeki etkileri konu-

¹ MPOWER, Monitor, Protect, Offer, Warn, Enforce, Raise Tax kelimelerinin baş harflerinden türetilmiştir.

sunda farkındalığı artırmayı amaçlayan eğitim hizmetleri, ikincisi ise sigara tedarikini doğrudan sınırlamayı amaçlayan politikalardır (Immordino, vd., 2016, s. 5).

Paternalist devlet yaklaşımı² uyarınca tüm bireyler vergi ödüyorken, tütün ürünlerini kullananların da dışsal maliyetlerini içselleştirmeleri gerekmektedir (Uğur & Kömürçüler, 2015, s.342). Ancak hemen her konuda olduğu gibi günah vergilerinin uygulanması ile ilgili leh ve aleyhte görüşler bulunmaktadır. Günah vergilerinin savunucuları kamu sağlığını korumak, bütçe açıklarını azaltmak ya da sosyal programlara finansman oluşturmak için kullanılması gerektiğini savunurlarken (Allcott, vd., 2019, s. 202) bu vergilere karşı olanlar ise paternalist devlet anlayışını eleştirdiklerinden ve yasa dışı ticareti artırdığı, ödeme gücü ilkesine aykırı olması (Prieger, 2020, s. 18-20) ve günah vergisi uygulanan mal sayısının artması nedeniyle bu vergilerden etkilenen üreticiler tarafından toplumsal açıdan verimsiz lobi faaliyetlerini tetiklemesi (Hoffer, 2013, s. 3) gibi nedenlerden dolayı karşı çıkmaktadırlar.

3. SİGARA ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER

3.1. Teorik Çerçeve

Vergi gelirlerinin artması dışında, tütün ve tütün ürünlerinin düzenlenmesinin ekonomik nedenleri tütün ürünlerinin tüketiminin ciddi sağlık sorunlarına neden olmasıdır. Pasif içicilik sonucunda oluşan sağlık sorunları ise doğrudan dışsallık olarak gerçekleşmektedir. Sigara içmenin olumsuz sağlık etkileri, sigara içenlerin sağlıklarının kötüye gitmesiyle ilişkili mali dışsallıklara neden olabilir. Bunlar; kamu tarafından sübvans edilen sağlık harcamalarında meydana gelen artış; işgücü verimliliğinin azalması ve sosyal yardım hizmetlerine olan bağımlılıkların artmasıdır (DeCicca, vd., 2022, s. 10-16).

Rasyonel bağımlılık teorisine göre, bağımlılık yapıcı malların fiyatlarındaki kalıcı değişimler, kısa vadede bu malların tüketiminde sınırlı etki gösterebilir. Ancak uzun vadede bağımlılık yapıcı mallara olan talep, bağımlılık yapmayan mallara olan talepten daha esnek olmaktadır. Sigara bağımlılığı gibi güçlü bağımlılıklar genellikle aniden bırakma, birden kesme (cold turkey) şeklinde sona

2 Paternalizmin çok farklı tanımlamaları olmakla birlikte en genel anlamda “bireyleri korumak” olarak tanımlanabilir. Siyasi bir ilke olarak el alındığında ise zararı engelleme, fayda sağlamak amacıyla iktidar ve otorite kullanmak anlamına gelmektedir. (Buyrukoğlu., Bozdoğan., & Köktaş, 2016, s. 17)

erdirilirler. Bu durum zayıf bir iradeyi ya da rasyonel olmayan bir davranış biçimi gibi görünse de ani bırakma rasyonel davranışla tutarlılık göstermektedir (Becker & Murphy, 1988, s. 695). Ayrıca zararlı malların (bağımlılık yapıcı maddelerin) fiyatlarının arttırılması, piyasaya çekilecek sıradan insanların sayısını da azaltabilecektir. (Samuelson & Nordhaus, 2010, s. 95)

Tütün vergilerinin artırılması sonucunda üreticiler farklı fiyatlandırma stratejileri kullanabilirler. Bunlar; vergilerin yansıtılması, yeni marka ve ürünlerin tanıtılması, promosyon ve fiyat ayrımcılığı, fiyat dengeleme, ürün küçültme (shrinkflation) ve ürün özellikleri veya üretim süreçlerinin değiştirilmesi gibi farklı stratejiler olarak karşımıza çıkmaktadır. (Sheikh, vd., 2023, s. 245) Bu stratejilerin ortak noktası, artan fiyatlar karşısında düşük gelirli sigara kullanıcılarını kaybetmeme çabası ve üreticilerin kârlarını maksimize etme çabasıdır.

3.2. Genel Uygulamalar

Maktu vergiler düşük fiyatlı ürünlerin fiyatlarının yükselmesine neden olurlar ve vergi fiyattan bağımsız olarak sigara kullanımını etkilemektedir; oransal olarak uygulanan vergiler ise daha düşük fiyatların oluşmasına neden olacağından daha ucuz markalara geçişi artırarak sağlık açısından olumsuz durum oluşturur (Yürekli, vd., 2010). Dünya genelinde tütün ürünlerine maktu vergi, oransal vergi ve karma vergi uygulayan ülkeler bulunmaktadır. Türkiye’de tütün ürünleri üzerine karma vergi uygulanmaktadır.

Tablo 1. Tütün Ürünleri Üzerinden Alınan Farklı Özel Tüketim Vergisi Yapıları Uygulayan Ülkeler (2018)

Spesifik Vergi	Arnavutluk, Andorra, Avustralya, Azerbaycan, Barbados, Belarus, Belize, Bolivya, Burundi, Kanada, Cook Adaları, Dominika, Ekvador, Esvatini, Fiji, Gambiya, Honduras, İzlanda, Hindistan, Endonezya, Jamaika, Japonya, Ürdün, Kazakistan, Kenya, Kiribati, Kırgızistan, Lesoto, Malezya, Mauritius, Moğolistan, Mozambik, Myanmar, Namibya, Nepal, Yeni Zelanda, Nikaragua, Norveç, Pakistan, Palau, Papua Yeni Gine, Peru, Filipinler, Kore Cumhuriyeti, Saint Lucia, Saint Vincent ve Grenadinler, Samoa, Seyşeller, Singapur, Solomon Adaları, Güney Afrika, Sri Lanka, Surinam, Tacikistan, Timor-Leste, Tonga, Trinidad ve Tobago, Uganda, Tanzanya, ABD, Uruguay, Özbekistan, Vanuatu, Yemen, Zimbabve
----------------	--

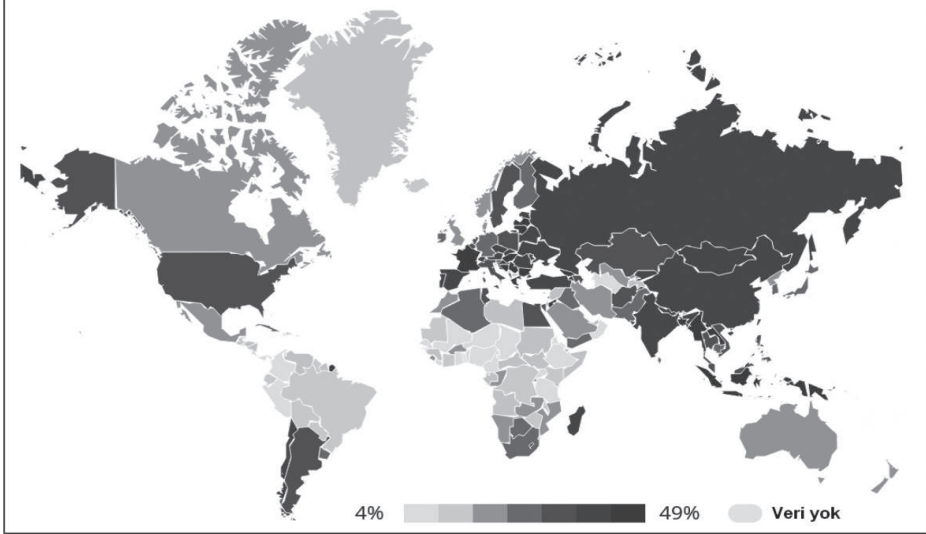
Ad Valorem Vergi	Arjantin, Ermenistan, Bahreyn, Bangladeş, Benin, Burkina Faso, Yeşil Burun Adaları, Kamboçya, Kamerun, Çad, Komorlar, Fildişi Sahili, Küba, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Eritre, Etiyopya, Gabon, Gana, Grenada, Guatemala, Gine-Bissau, Liberya, Madagaskar, Mali, Moritanya, Nijer, Panama, Paraguay, Saint Kitts ve Nevis, Suudi Arabistan, Senegal, Sierra Leone, Sudan, Suriye, Togo, Türkmenistan, Tuvalu, Birleşik Arap Emirlikleri, Venezuela, Vietnam, Zambiya
Karma Vergi (Ad Valorem & Spesifik)	Cezayir, Avusturya, Belçika, Bosna-Hersek, Botsvana, Brezilya, Bulgaristan, Orta Afrika Cumhuriyeti, Şili, Çin, Kolombiya, Kongo, Kosta Rika, Hırvatistan, Kıbrıs, Çekya, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Mısır, El Salvador, Estonya, Finlandiya, Fransa, Gürcistan, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İran, İrlanda, İsrail, İtalya, Laos, Letonya, Lübnan, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Meksika, Karadağ, Fas, Hollanda, Nijerya, Kuzey Makedonya, Polonya, Portekiz, Moldova, Romanya, Rusya, Ruanda, Sao Tome ve Principe, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Tayland, Tunus, Türkiye , Ukrayna, Birleşik Krallık, Batı Şeria ve Gazze Şeridi
Vergi Uygulamayan Ülkeler	Afganistan, Angola, Antigua ve Barbuda, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, Irak, Kuveyt, Libya, Maldivler, Marshall Adaları, Mikronezya, Nauru, Niue, Umman, Katar, Somali

Kaynak: WHO, WHO Technical Manual on Tobacco Tax Policy and Administration, (2021), s.60-61.

Tablo 1’de tütün üzerinden alınan farklı özel tüketim vergileri uygulayan ülkeler yer almaktadır. Ülkelerin büyük bir bölümü tütün ürünleri üzerine vergi uygulamaktadır. Azınlıkta kalan ve genelde az gelişmiş ülkeler olarak nitelendirilen ülkelerde (15 ülke) ise tütün ürünleri üzerinde vergi uygulanmamaktadır. Vergi uygulamalarına baktığımızda ise spesifik vergi uygulayan ülke sayısı 65, ad valorem vergi uygulayan ülke sayısı 42 ve karma vergi (spesifik ve ad valorem) uygulayan 63 ülke bulunmaktadır.

Şekil 1’de ülkelerin günlük sigara kullanan bireylerin toplam yetişkin nüfusa oranını gösteren harita yer almaktadır. Türkiye %30,7 ile yüksek bir sigara kullanım oranına sahip olup en çok sigara kullanan 29. ülke konumundadır. En düşük sigara kullanım oranı %3,5 ile Gana’ya en yüksek sigara kullanım oranı ise %48,5 ile Nauru’ya aittir. Türkiye’de yetişkinler içinde sigara kullanım oranı dünya ortalamasının (%41,59) altında olmasına rağmen yüksek bir düzeydedir. Şekil, tablo 1 ile değerlendirildiğinde ise tek bir vergi türü uygulayan ülkelerde (ABD, Endonezya, Hindistan, Kazakistan,

Arjantin vd.) sigara kullanma oranı diğer ülkelere göre yüksek düzeydedir. Spesifik vergi ve ad valorem vergileri bir arada uygulayan ülkelerde ise sigara kullanım oranı ya çok düşük ya da ortalamanın altında seyretmektedir.

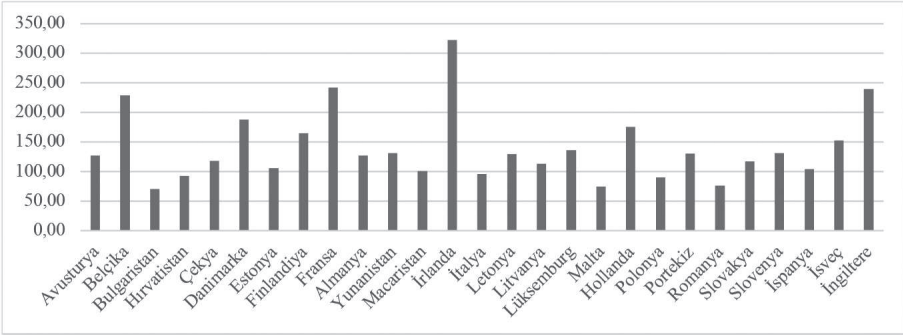

Şekil 1. Günlük Sigara Kullananların Yetişkin Nüfusa Oranları

Kaynak: WorldBank, Prevalence of Current Tobacco Use (% of Adults)

Sigaranın sağlığa zararlı olduğu uzun zamandır kabul görmüş bilimsel bir gerçek olup satın alınması ve tüketilmesi belirli koşullara tabi tutulmuştur. Bu kapsamda kanuni düzenlemelerin yanı sıra paternalist yaklaşımlarla sigara bıraktırma hizmetleri devreye alınmış ve sigara üzerindeki vergi oranı arttırılmıştır (Özdemir, vd., 2021, s. 828)

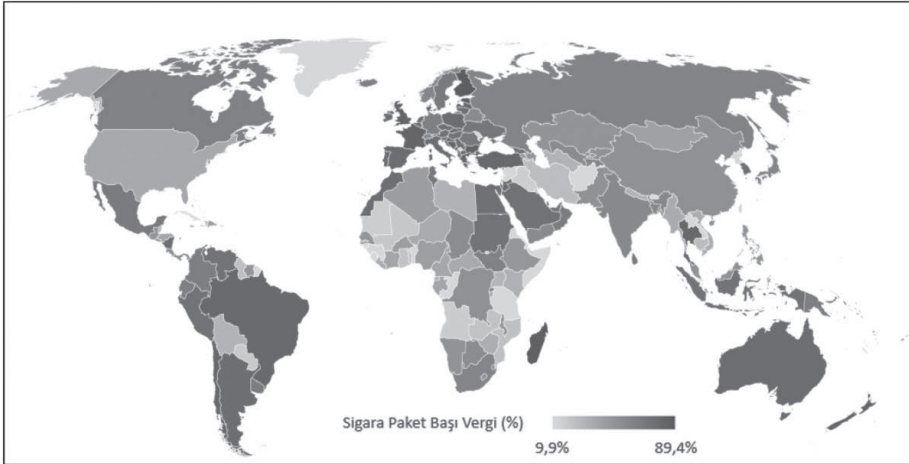
Grafik 1’de Avrupa ülkelerinde 20 adet sigara içeren paket başına uygulanan ortalama özel tüketim vergisi tutarları TL cinsinden gösterilmektedir. En yüksek tutar 322TL (9,92€) ile İrlanda’ya en düşük tutar olan 70,54TL (1,92€) Bulgaristan’a aittir. Avrupa ülkeleri ortalaması 140,13TL olarak gerçekleşmiştir ve diğer ülkelerin tutarları ortalama seviyeye yakın olarak seyretmektedir. Şekil 1’deki verilere bakıldığında İrlanda’da tüm yetişkinler içerisinde sigara içenlerin oranı %20,8 olarak gerçekleşmişken, Bulgaristan’da bu oran %39 olmuştur. Yüksek vergi oranları İrlanda’da sigara kullanımının azalmasını sağlamış olmakla birlikte daha düşük vergi uygulayan Danimarka’da (5,27€) sigara kullanan birey yüzdesi 17,5 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 1. Avrupa Ülkelerinde 20'li Paket Sigaraya Uygulanan ÖTV Tutarları³

Kaynak: Tax Foundation, Cigarette Taxes in Europe, 2024

Şekil 2'de dünya genelinde sigara üzerindeki paket başına vergi yükü gösterilmektedir. Harita incelendiğinde sigara üzerinden yüksek vergi uygulayan ülkeler olduğu kadar çok düşük oranlarda vergi uygulayan ülkeler de bulunmaktadır. Yüksek vergi oranlarının genel olarak gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde görüldüğü bunun da Avrupa, Avustralya ve Amerika kıtalarında yoğunlaştığı buna karşılık Asya ve Afrika kıtalarında yer alan ülkelerde ise daha düşük vergi oranlarının uygulandığı görülmektedir.

Şekil 2. Dünya'da Sigara Üzerindeki Vergi Yükü

Kaynak: WHO, (2023), Report on the Global Tobacco Epidemic

³ Veriler Temmuz 2024 tarihine ait olup, Euro cinsinden değerler 18.12.2024 tarihli kur üzerinden Türk lirasına çevrilmiştir.

3.3. Türkiye Uygulaması ve Değerlendirilmesi

3.3.1 Türkiye’de Sigara Üzerinden Alınan Günah Vergisi

Türkiye’de 1985 yılında sekiz adet dolaylı verginin yürürlükten kaldırılarak yerine Katma Değer Vergisi’nin getirilmesi sonrasında 2002 yılında 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu yürürlüğe girmiş olup 16 farklı vergi, harç, fon ve pay kaldırılmıştır. ÖTV kanununun genel gerekçesinde kanunun getiriliş amacının fiskal amaçların sağlanmasının yanında tüketici tercihlerinin harcama kalıplarının etkilenmesi olduğu yer almaktadır.

Özel Tüketim Vergisi kanununda verginin kapsamına giren mallar dört farklı listede yer almakta olup bunlar; I sayılı listede yer alan petrol ve petrol ürünleri, II sayılı listede yer alan kara, deniz ve hava taşıtları, III sayılı listede yer alan alkollü içecekler, kolalı içecekler ile tütün ürünleri, IV sayılı listede yer alan diğer ürünlerdir. Çalışmada III sayılı listede yer alan tütün ürünleri (tütün içeren sigaralar) ele alınmaktadır.

Türkiye’de tütün ürünleri üzerinden Özel Tüketim Vergisi (nispi ve maktu olmak üzere) ve KDV tahsilatı yapılmakta olup sigara üzerindeki ortalama vergi yükü yaklaşık olarak %86 düzeyinde gerçekleşmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı²⁰¹⁸).

Tablo 2. Türkiye’de Tütün İçeren Sigarlara Uygulanan Özel Tüketim Vergisi

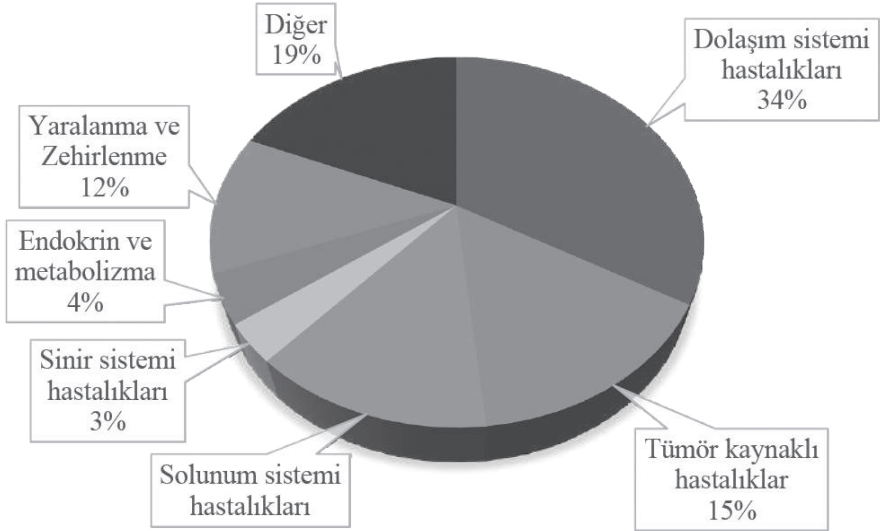
Yıl	Vergi Oranı (%)	Asgari Maktu Vergi (TL)	Maktu Vergi (TL)	Yıl	Vergi Oranı (%)	Asgari Maktu Vergi (TL)	Maktu Vergi (TL)
2002	49,5	-	-	2014	65,25	0,1971	0,1366
2003	55,3	-	-	2015	65,25	0,2103	0,1968
2004	55,3	-	0,0013	2016	65,25	0,228	0,3246
2005	58	-	0,06	2017	65,25	0,2429	0,3246
2006	58	0,06	-	2018	63	0,28	0,42
2007	58	0,075	-	2019	67	0,3899	0,4539
2008	58	0,0775	-	2020	63	0,4883	0,4851
2009	63	0,1325	-	2021	63	0,4883	0,4851
2010	63	0,1325	-	2022	63	0,7916	0,7865
2011	65	0,145	-	2023	63	1,1114	1,1043
2012	65	0,145	-	2024	53,5	1,7026	7,8
2013	65,25	0,1613	0,922	2025	53,5	1,8313	8,3896

Kaynak: GİB, Özel Tüketim Vergisi Tutarları ve Oranları.

Tablo 2’de 2002 – 2025 yılları arasında ÖTV kanununda III sayılı listede yer alan tütün içeren sigaralara uygulanan vergi oranları, asgari maktu vergi tutarları ile maktu vergi tutarları gösterilmektedir. Kanunun getiriliş tarihi olan 2002 yılından itibaren 2024 yılı haricinde vergi oranları her yıl artırılmış ve 2009 yılı sonrasında ortalama vergi oranının üzerine çıkmıştır. 2012 yılına kadar vergi oranı, asgari maktu vergi ve maktu vergi tutarlarının farklı kombinasyonları uygulanmakla birlikte 2013 yılı itibariyle tümünün de kullanıldığı bir yapıya geçilmiştir. 2024 yılı itibariyle ise vergi oranı düşürülerek asgari maktu vergi ile maktu vergi tutarları artırılmıştır.

3.3.2. Türkiye’de Sigara Üzerindeki Günah Vergisi Artışlarının Değerlendirilmesi

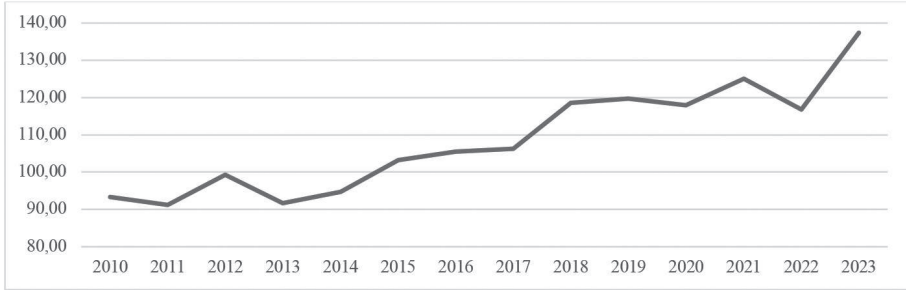
Türkiye son yirmi yıllık süre içerisinde sigarayla mücadelede pek çok adım atmıştır ve bu adımlardan birisi de sigara üzerinden alınan ÖTV oran ve tutarlarının artırılmasıdır. Vergi artışları yanında Dünya Sağlık Örgütü’nün belirlemiş olduğu kriterleri de yerine getirmiştir ve tüm bu çabalar sonucunda sigara kullanımında azalma meydana gelmiştir. Vergi artışı ile ilgili değerlendirmelere geçmeden önce Türkiye’de ölüm istatistiklerini incelemek konunun öneminin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Şekil 3. Türkiye’de Ölüm Nedenleri

Kaynak: TÜİK, (2023), Ölüm İstatistikleri

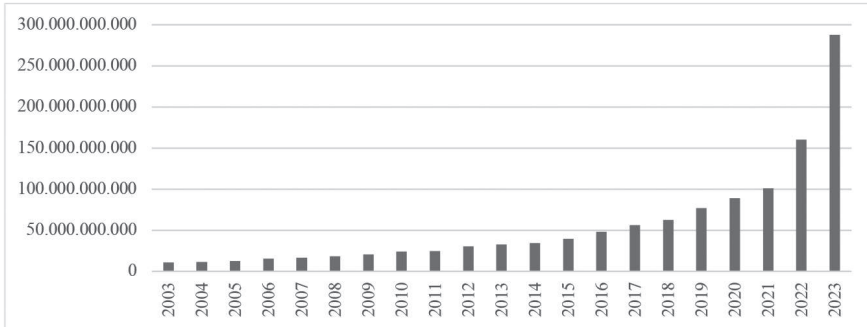
Şekil 3'te Türkiye'de ölüm istatistikleri gösterilmektedir. Ölüm nedenleri arasında en büyük pay dolaşım sistemi, tümör ve solunum sistemi kaynaklı hastalıklara aittir ve tüm ölüm nedenleri arasında toplam %62'lik paya sahiptir. Tütün ürünlerinin ve özellikle sigara kullanımı doğrudan veya dolaylı olarak bu hastalıklarla yakından ilişkilidir.

Grafik 2. Yıllar İtibariyle Sigara İç Satışları (Milyar Adet)

Kaynak: TADAB

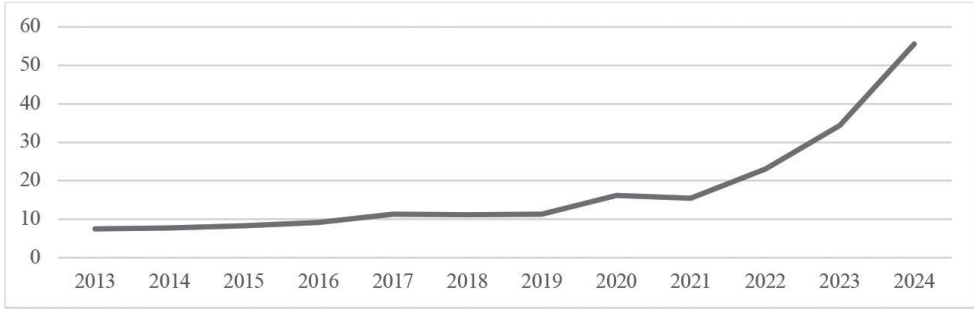
Grafik 2'de Türkiye'de 2010-2023 yılları arasında sigara iç satışları gösterilmektedir. Grafik incelendiğinde yıllar itibariyle satışlar artan bir seyir göstermiştir. 2018 yılı sonrasında satış adedi ortalamanın (~108 milyar adet) üzerinde gerçekleşmiştir. Günah vergileri bağlamında değerlendirildiğinde sigara ürünleri üzerindeki vergi artışları sigara satışlarında azalmayı sağlamamıştır. Satışlardaki artışın en önemli nedeni 15 yaş üzeri sigara kullanan bireylerin sayısında artış yaşanmasıdır.

Grafik 3. Yıllar İtibariyle Sigara Perakende Satış Hasılatı

Kaynak: TADAB

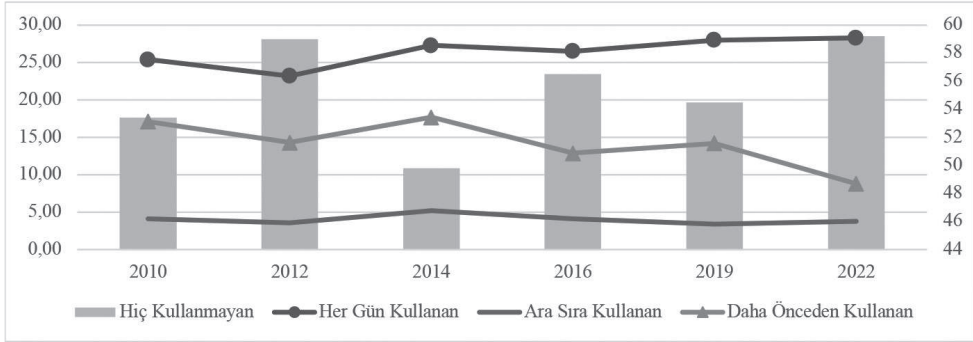
Grafik 3'te Türkiye'de 2003-2023 yılları arasındaki perakende satış hasılatları gösterilmektedir. 2017 yılına kadar ortalamanın altında gerçekleşen hasılat tutarları bu tarihten sonra ortalamanın üzerine çıkmıştır ve 2022 yılından sonra yaklaşık iki kat artış gerçekleşmiştir. Hasılatın artışıdaki en önemli neden dolar kurundaki artış olmakla birlikte diğer bir artış nedeni ise sigara üzerinden alınan vergilerin artışı olarak gösterilebilir. Hasılat artışında aynı zamanda 15 yaş üzeri sigara kullanan bireylerin sayısındaki artış da rol oynamaktadır. Günah vergileri bağlamında değerlendirildiğinde ise sigara fiyatlarındaki artışlar (döviz kuru ve vergi) sigara kullanımını azaltıcı etki göstermemiştir. Sigara satış adedi ile sigara perakende satış hasılatı arasındaki korelasyon olarak (0,8290) pozitif yönlü olumlu bir ilişki bulunmaktadır.

Grafik 4. İç Piyasada Satılan Sigara Ortalama Fiyatlarındaki Değişim (Ocak ayı itibariyle)

Kaynak: Veri Kaynağı, Yıllara Göre Ortalama Sigara Fiyatı (2013-2024)

Grafik 4'te 2013 ila 2024 yılları arasında Türkiye'de sigara ortalama fiyatlarındaki değişim yer almaktadır. Sigara ortalama fiyatları 2020 yılı sonrasında ortalamanın (17,60 TL) üzerinde seyretmiştir. Sigara fiyatlarındaki artışın nedenleri dolar kurundaki artış ile sigara üzerindeki vergilerdeki artış olarak gösterilebilir. 2013 ila 2023 yılları arasında sigara ortalama fiyatları ile sigara satış adetleri arasında pozitif yönlü olumlu korelasyon (0,8059) bulunmaktadır. Bu durum sigara fiyatlarının artışı ile adet olarak sigara tüketimi arasında uyum olduğunu göstermektedir. Vergi artışları ile beklenen ters yönlü ilişki kurulamamıştır.

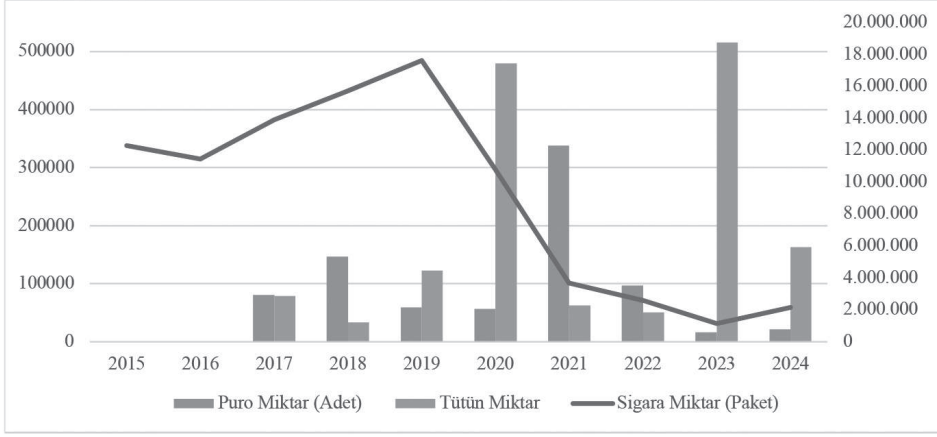
Grafik 5. 15 Yaş Üzeri Sigara Kullanım Oranları (%)

Kaynak: TÜİK, (2022), Türkiye Sağlık Araştırması.

Grafik 5'te Türkiye'de 15 yaş üzeri bireylerin sigara kullanma alışkanlıklarının 2010-2022 yılları arasındaki değişimi yer almaktadır. Düzenli olarak sigara kullanan bireylerde yıllar itibariyle artış meydana gelmiştir ve 2019 yılı sonrasında ortalamanın üzerine çıkmıştır. Benzer şekilde ara sıra sigara kullanan bireylerde de 2019 yılı sonrasında artış gözlenmektedir. Grafikte dikkat çeken durum ise daha önceden sigara kullanan bireylerdeki düşüş eğilimidir. 2019 yılına kadar ortalamaya yakın olarak seyredenken 2019 yılında çok ciddi bir düşüş gerçekleşmiş ve ortalamanın bir hayli altında kalmıştır. Hiç sigara kullanmamış bireylerin verileri ise dalgalı bir seyir izlemiştir.

Sigara üzerinden alınan vergilerin etkinliğinin sağlanabilmesi için en önemli uygulamalardan birisi kaçakçılıkla mücadeledir. Artan vergiler karşısında sigara içicileri ikame mallar arayışına girecekler ve kaçak tütün ve tütün ürünlerine yönelebileceklerdir. Bu durum vergi artışları ile sağlanmak istenen faydanın azalmasına neden olacaktır. Türkiye Dünya Sağlık Örgütü tarafından hazırlanan Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi gereğince tütün kaçakçılığıyla etkin mücadele edeceğini taahhüt altına almıştır. Bu kapsamda 2013 yılında Tütün Mamullerinin Yasa Dışı Ticaretinin Önlenmesine İlişkin Protokol'ü imzalamıştır.

Grafik 6'da 2015 ila 2024 (Kasım ayı dahil) yılları arasındaki kaçak olarak yakalanan tütün ürünlerinin seyri gösterilmektedir. İmzalanan protokol ile özellikle kaçak sigara yakalama oranlarının arttığı gözlenmekle birlikte, ilerleyen yıllarda kaçak sigaranın yerini puro, tütün ve grafikte gösterilmemekle birlikte sigara kâğıdı ve sigara filtresi almıştır. Kaçakçılıkla etkin olarak mücadele edilmesi vergi artışları ile elde edilmek istenen faydanın artırılması açısından son derece önemlidir.

Grafik 6: Türkiye’de Kaçak Tütün Ürünleri Yakalamaları

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, (2024), Kaçakçılıkla Mücadele Verileri

Dünya Sağlık Örgütü verilerine (WHO, WHO report on the global tobacco epidemic, 2023, s. 164-174) göre Türkiye, vergi oranı (sigara paketi başına satış fiyatının %80,8’i vergi) en yüksek olan 16. ülke konumundadır. Bu oran dünya ortalaması olan %54,6’nın çok üzerindedir. Buna karşılık 2021 yılı verilerine göre yetişkinlerde sigara içme yaygınlığı %26 düzeyindedir ve bu oranla sıralamada 22. ülke konumundadır. Aynı verilerden hareketle yetişkinlerde sigara içme yaygınlığı ile sigara paket başı vergi oranının arasında pozitif ancak anlamlı olmayan korelasyon bulunmaktadır.

Türkiye, Dünya Sağlık Örgütü tarafından başlatılan MPOWER girişiminin gereklerinin tamamını yerine getirmiş ülkelerden birisidir. Bu kapsamda (WHO, MPOWER Portal)

- **Monitoring (İzleme):** İzleme ile ilgili yetişkinler arasındaki anket çalışması 2019, gençler arasındaki anket çalışması ise 2017 yılında yapılmıştır.
- **Protect (Koruma):** Dumansız alanlarla ilgili DSÖ’nün belirlemiş olduğu sekiz alan sigara içilmez alanlar olarak belirlenmiştir (Sağlık tesisleri, Üniversite ve eğitim kurumları, kamu kurumları, kapalı alana sahip ofis ve iş yerleri, restoranlar ve kafeler gibi alanlar ile toplu taşıma araçları).
- **Offer (Yardım teklifleri):** Tütün ürünlerinin bırakılması için sağlık

hizmeti destekleri, ücretsiz olarak sunulan sigara bıraktırma ilaçları ile ücretsiz olarak ulaşılabilen sigara bıraktırma hatları gibi uygulamalar başlatılmıştır.

- **Warn (Uyarılar):** Sigara ve tütün ürünleri üzerinde yer alan caydırıcı resim ve uyarı metinlerinin yer alması ve kitlesel medya araçlarında yer alan kamu spotları ile uyarılar yapılmaktadır.
- **Enforce (Yasaklar):** Tütün ürünleri ile ilgili reklam, sponsorluk ve promosyon yasakları uygulanmaktadır.
- **Raise Tax (Vergilerin artırılması):** Tütün ürünleri üzerindeki vergilerin artırılması.

2022 yılı DSÖ verilerine göre, Türkiye MPOWER girişimindeki tüm adımları tamamlayan dört ülkeden birisi olmuştur⁴ ve bu sayede özellikle 2019 yılına kadar sigara kullanım oranlarının azalmasını sağlayan bir ülkedir.

4. GÜNAH VERGİSİ UYGULAMALARININ ETKİNLİĞİ

Türkiye’de 2000’li yılların başından bu yana sigara ile mücadelede pek çok adım atılmış ve bu adımların en önemlilerinden birisi de kuşkusuz olarak vergilerde yapılan düzenleme ve artışlardır. Bu konu ile ilgili Dünya Sağlık Örgütü’nün 2021 tarihli raporunda (WHO, 2021, s. 49) Türkiye’ye özel bir bölüm ayrılarak sigarayla mücadelede elde edilen başarılar sıralanmıştır. Rapora göre Türkiye’de 2011 yılından itibaren sigara paketi başına tüketim vergileri reel olarak iki kattan fazla artmıştır. Ayrıca tütün tüketim vergisi gelirleri %67 oranında artmış ve sigara satışları %20 oranında azalmıştır. Günah vergilerine tabi mallar için vergi artışına verilen kısa vadeli tepki ile uzun vadeli tepki farklılık gösterebilir. Stoklama ve düşük fiyatlı sigaralara geçiş tüketicilerin vergi artışının etkilerini dengelemesini sağlayabilir (Chiou ve Muehlegge, 2014, s.4127-4128). Türkiye verileri incelendiğinde azalma gibi görülen durumun gerçeği yansıtmadığı görülmektedir. Kaçak sigara ve tütün kullanımı gibi nedenler sigara satışlarının azalması gibi yorumlanabilir.

Bader vd.nin yapmış oldukları analizlere göre daha yüksek sigara fiyatları şeklinde yansıyan tütün vergileri artışları sigara içen ya da içmeyi düşünenler için caydırıcı olmaktadır. Ayrıca sigara fiyatlarının artırılması gençlerin sigara

⁴ Diğer ülkeler, Brezilya, Morityus ve Hollanda’dır.

kullanımını azaltmada da önemli ve etkili bir tütün kontrol politikasıdır (Bader²⁰¹¹, s. 4127-4128).

Rahman vd. tarafından yapılmış olan çalışmaya göre tütün vergisi oranı ile tütün tüketimi arasında negatif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Buna göre daha yüksek vergi oranı, tütün kullanımını azaltmaktadır. Ancak enflasyon dikkate alındığında ise tam tersi bir durum ortaya çıkmakta ve tütün kullanımı artmaktadır (Rahman, vd., 2023, s.1219).

Immordino vd. optimal günah vergileri ile düzenleyici tedbirleri bir arada ele alarak modellemişlerdir ve bulgulara göre her iki aracın bir arada kullanılması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Günah vergileri ancak tam olarak tüketiciye yansıtılırsa etkili olabilmektedir. Bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ise sadece talebin fiyat esnekliğine değil, aynı zamanda arzın fiyat esnekliği, ikame edilebilir ürünlerin mevcudiyeti (elektronik sigara, kaçak tütün vb.) ve vergiye karşı üreticilerin tepkisi gibi diğer faktörlere de bağlıdır (Immordino, 2016, s. 22).

O'Neill ve Marques tarafından hazırlanmış olan anket çalışmasına göre, artan tütün vergilerinin tüketim alışkanlıklarını değiştirip değiştirmeyeceği araştırılmış olup katılımcıların büyük kısmı yüksek fiyatlara rağmen tüketim alışkanlıklarını değiştirmediklerini söylemişler ve bazı katılımcıların daha düşük fiyatlı ülkelerden tütün satın almak ya da daha ucuz markalara yönelmek gibi alternatifler aradığı ortaya konulmuştur (O'Neill, Marques, 2024, s. 12). Sigara, alkol, yasa dışı uyuşturucular gibi sağlığa yüksek derecede zararlı olan maddelerin tüketimini düzenlemek için sadece vergilendirme politikalarına güvenmek optimal sonuçların alınamamasına neden olabilir (Haavio & Kotakorpi, 2007, s. 19).

Gendall vd.'nin Yeni Zelanda üzerine yapmış oldukları çalışmaya göre 2010-2020 yılları arasında artan vergilere bağlı olarak sigara fiyatlarının yükselmesi ile sigara firmaları daha ucuz sigaraları piyasaya sürerek düşük gelirli tüketicileri ellerinde tutmaya çalışmışlardır (Gendall, vd., 2024, s. 244).

Tütün ürünlerine uygulanan en iyi uygulamaya ulaşmak için, tüm tütün ürünlerine uygulanan nispeten basit bir vergi sisteminin geliştirilmesi; tütün ürünlerinin satın alınabilirliğinin azaltılabilmesi için vergi artışlarının enflasyon ve gelirlerdeki artıştan yüksek olması; vergi artışlarına tepki olarak daha ucuz ürünlere geçiş fırsatlarının azaltılması gerekmektedir (Chaloupka, 2012, s. 179).

Çekya üzerinde yapılan bir çalışmada ise tütün vergileri ile sigara içenlerin sayıları arasında oldukça zayıf bir ilişki tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca vergilerdeki artışın enflasyon ve gelir artışlarının üzerinde olması gerektiği belirtilmekle birlikte vergisel araçların anında diğer uygulamaların da kullanılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır (Kolářová & Homola, 2020, s. 69-70).

Tosun ve Tekdemir'in Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ile Türkiye'de sigara üzerindeki vergi yükü karşılaştırmasına yer verdikleri çalışmadaki bulgulara göre hem AB'de hem de Türkiye'de sigaraya yüksek vergiler uygulanmakta olup AB'de sigara tüketimi azalırken, Türkiye'deki tüketim artmıştır (Tosun & Tekdemir, 2022, s. 68).

Tütün endüstrisi ve vergi artışlarıyla ilgili bir diğer çalışmada, tütün endüstrisinde yer alan firmaların vergi artışlarına farklı stratejiler geliştirdikleri ve sigara vergilendirme politikalarını zayıflatmak için farklı ve bir kısmı asılsız argümanlar ortaya attıkları aktarılmaktadır (Sheikh, 2023, s. 248).

Çetin ve Özkan tarafından hazırlanmış olan çalışmaya göre tütün ürünlerine uygulanan vergilerin sosyal fayda amacını tam olarak yerine getiremediği ve tüketici tercihlerini beklenen oranda değiştiremediği sonucuna varılmıştır. Çalışmada ayrıca vergi artışlarının tüketicileri kaçak tütün ürünlerine yönlendirdiği saptanmıştır (Çetin & Ersan, 2018, s. 284-285).

Sigaraların uygun fiyatla satılması, sigara bağımlılığının doğası gereği, sigara içenlerin elde ettiği psikolojik faydanın maliyet ve kayıplardan daha fazla olduğunu düşünmesi ve sosyal çevresel etkiler ile sigara üzerindeki vergi artış politikalarının etkisiz hale gelmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle sigara tüketiminin negatif dışsallığını azaltmak için bir mali araç olarak, sigara üzerindeki verginin, sigara fiyatlandırmasını önemli ölçüde yükseltecek düzeyde olması etkinlik için önemlidir (Susilawati, Abyan, Aruan & Angwyn, 2022, s. 1550).

Alternatif tütün ürünlerinin (elektronik sigara, yanmayan ısı ürünleri, snus) yaygınlaşması, yetişkinler arasında tütün tüketimini ve riskli sağlık davranışlarını değiştirme potansiyeline sahiptir. İkame ürünlerin sayısının ve kullanımının artması, temel ekonomi teorisine göre sigara talebini fiyat esnekliği açısından daha hassas hale getirmektedir (DeCicca, 2022, s.96). Sigara benzeri bu ürünler ile ilgili daha fazla adım atılması ve düzenlemeler yapılması gerekmektedir aksi taktirde sigara üzerinden alınan vergilerin etkileri beklenen seviyelerde gerçekleşmeyecektir.

SONUÇ

Tütün ürünlerinin kullanımı sonucunda meydana gelen dışsalılıkların içselleştirilmesi, insanların sigarayı bırakmalarının sağlanması ve gelir elde etme amaçları ile uygulanan günah vergileri 2000’li yılların başından bu yana sıklıkla tartışılmaktadır. Konu ile ilgili hem teorik hem de ampirik olarak yapılan çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Tütün üzerinden alınan vergilerle ilgili Dünya Sağlık Örgütü’nün hazırlamış olduğu Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi ile pek çok ülke vergi sistemleri başta olmak üzere eğitsel ve sosyal programlara ağırlık vermektedir.

Türkiye’de de tütün ürünlerinin kullanımının azaltılması, sigaraya başlama oranlarının düşürülmesi ile ilgili pek çok adım atılmıştır. Vergisel olarak atılan adımlar bu noktada son derece önemlidir. Dünya Sağlık Örgütü raporları ile yapılan araştırmalar, tütün üzerindeki vergi yükünün artırılmasının sigara kullanım oranlarını (kısa vadede olmasa da uzun vadede) düşürdüğü yönündedir. Günah vergileri ile ilgili yapılan çalışmalarda tütün vergisi oranı ile tütün tüketimi arasında negatif bir ilişki olduğu saptanmıştır ve araştırmalardaki bulgular vergi artışlarının tek başına yeterli olamayabileceğini, bu artışların eğitim ve sosyal programlar ve hizmetler ile desteklenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Türkiye’de 2003 yılı sonrasında sigara ile mücadele ile ilgili pek çok adım atılmış, bu konuda vergisel artışlara ek olarak kamu spotları yayınlanması, sigara paketlerinin tek tip ve resimli hale getirilmesi, sigarayı bıraktırma hizmetlerinin sağlık sektöründe sunulması gibi farklı uygulamalar hayata geçirilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından yayınlanan bir raporda Türkiye’nin sigara ile mücadelesine ayrı bir bölüm ayrılmış olup 2011 sonrasında vergilerin artırılmasıyla sigara satışlarının düştüğü aktarılmıştır. Türkiye’de sigara kullanım istatistikleri incelendiğinde atılan adımların başarıya ulaştığı, her gün düzenli olarak sigara kullanan bireylerin sayısının özellikle 2012 yılına kadar ciddi oranda azaldığı gözlenmektedir. Ancak yaşanan ekonomik kriz ve artan enflasyon karşısında, sigara üzerindeki vergi artışlarının etkileri azalmış ve 2019 yılı sonrasında ise sigara kullanan birey sayısı artışa geçmiştir. Sigara ortalama fiyatları ile sigara satış adedi arasında kuvvetli pozitif yönlü korelasyon bulunmakta olup bu durum sigara vergilerinde yapılan artışın beklenen faydayı sağlamadığı ve sigara içen birey sayısının da arttığını göstermektedir.

Vergi artışlarının optimal seviyesinin belirlenmesi ve enflasyon verilerinin dikkate alınarak sıklıkla güncellenmesi, sigara kullanım oranlarının azaltılması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca sigara bıraktırma hizmetlerinin (eğitimsel ve sosyal) ilk başlardaki ivmesi sonraki yıllarda azalma göstermiştir. Yeni kampanya ve sosyal desteklerin hayata geçirilmesi sigara kullanan birey sayısını azaltabilecektir.

Vergi artışları ile ilgili bir diğer husus ise verginin maktu mu yoksa nispi olarak mı artırılması gerektiğidir. Son dönemde sigara üzerindeki ÖTV'nin asgari maktu vergi ile maktu vergi tutarları artırılarak vergi oranları düşürülmüştür. Bu uygulama ucuz sigara markalarına yönelimin azaltılması için son derece önemli bir düzenleme olup, maktu vergi oranlarının enflasyon dikkate alınarak daha da yükseltilmesi yerinde bir uygulama olacaktır. Ayrıca sigara kullanıcılarının kaçak tütün ürünlerine yönelmesini engellemek adına kaçakçılığın yakından takip edilerek mümkün olan en yüksek oranda kaçakçılık önleme faaliyetlerine zaman ve kaynak ayrılması gerekmektedir.

Sigara kullanımı ile ilgili bir diğer önemli konu, elektronik sigara olarak adlandırılan ve geniş bir ürün yelpazesine sahip cihaz ve ürünlerin kullanımı ile ilgilidir. Bu ürünlerin ciddi sağlık sorunlarına yol açtığı yapılan son çalışmalar ile ortaya konduğu gibi küresel ölçekte ciddi sağlık sorunlarına yol açtığı hatta ölüme varan durumlara sebep olduğu bildirilmektedir. Türkiye'de elektronik sigara ticareti yasaklanmış bir faaliyet olmakla birlikte bu ürünler internet ortamından rahatlıkla temin edilebilir ürünler haline gelmişlerdir. Özellikle gençler arasında daha çok kullanılan e-sigaralar ile ilgili denetimlerin artırılması son derece önemlidir. Bu konuda atılacak adımlar, günah vergileri olarak tabir edilen ve sigara üzerinden de alınan vergilerin faydasının artmasını sağlayacaktır.

Sigara ile mücadelede daha faydalı sonuçlar elde edilmesi için;

- Vergi oranlarının maktu ve nispi tutar ve oranları optimum seviyeyi sağlayacak şekilde ayarlanmalı ve bu ayarlama vergi sisteminin en basit olacağı şekilde tasarlanmalı,
- Vergi oranları enflasyon ve gelir artışlarının üzerinde olmalı ve bu artışlar yıl içerisinde sık aralıklarla yapılmalı,
- Eğitim hizmetleri artırılmalı, sosyal kampanya ve hizmetlerin kapsamı genişletilmeli,

- Dumansız kamusal alanların kapsamı genişletilmeli,
- Tütün ve tütün ürünlerinin kaçakçılığı ile mücadelede daha kararlı olunmalı,
- Kaçak olarak sürdürülen e-sigara ticareti daha fazla denetime tabii tutulmalı,
- Sigara lobisinin vergi artışlarına karşı göstermekte oldukları tepkiler sınırlandırılmalı,
- Sigara satışlarının sadece kredi kartı kullanmak suretiyle satışı sağlanmalı ve bu sayede 18 yaş altı bireylerin sigara erişimleri kısıtlanmalıdır.

Türkiye'nin sigara ile mücadele atmış olduğu adımlar diğer ülke uygulamalarıyla paralellik göstermekte hatta pek çok ülkeden daha ileri bir noktada bulunmaktadır. Yaklaşık yirmi yıl önce başlatılan sigara ile mücadeledeki hızlı ve kararlı tutumun devam ettirilmesi ve bu noktada kaçakçılıkla birlikte elektronik sigara ile ilgili denetim ve düzenlemelerin yapılması günah vergilerinden elde edilecek faydanın en yüksek düzeyde olmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Allcott, H., Lockwood, B.B., & Dmitry, T. (2019). Should We Tax Sugar-Sweetened Beverages? An Overview of Theory and Evidence. *Journal of Economic Perspectives*, 33 (3), 202–27, doi: <https://doi.org/10.1257/jep.33.3.202>.

Ammal K. E. (2024). Sin Tax Strategies and Sustainable Health Financing: A Global Scenario. *South Eastern European Journal of Public Health*, XXV, 625–630. Doi: <https://doi.org/10.70135/seejph.vi.1966>.

Bader, P., Boisclair, D., & Ferrence, R. (2011). Effects Of Tobacco Taxation And Pricing On Smoking Behavior in High Risk Populations: A Knowledge Synthesis. *International Journal Of Environmental Research And Public Health*, 8(11), 4118–4139. Doi: <https://doi.org/10.3390/ijerph8114118>.

Becker, G.S. & Murphy, K.M. (1988). A Theory of Rational Addiction. *Journal of Political Economy*, (96)4, 675-700.

Buyrukoğlu, S. Bozdoğan, D. & Köktaş, A. M. (2016), Paternalist Devlet Anlayışı Gereği Olarak Günah Vergileri: Türkiye Örneği, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 15-31.

Cambridge Dictionary, Sin Tax, Erişim adresi: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/sin-tax>, Erişim Tarihi: 02.12.2024.

Chaloupka, F.J. Yurekli A. & Fong G.T. (2012). Tobacco Taxes as a Tobacco Control Strategy. *Tobacco Control*. 21(2), 172-181, doi: 10.1136/tobacco-control-2011-050417.172-18.

Cheng, C., & Chu, H. (2017). Optimal Policies for Sin Goods and Health Care: Tax or Subsidy?. *MPRA Paper*, No. 80183, Erişim Adresi: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/80183/1/MPRA_paper_80183.pdf, Erişim Tarihi: 11.12.2024.

Chiou, L., & Muehlegger, E., (2014). Consumer Response to Cigarette Excise Tax Changes. *National Tax Journal*, 67(3), 621-650, doi: <https://doi.org/10.17310/ntj.2014.3.05>.

Cremer, H., De Donder, P., Maldonado, D., & Pestieau, P. (2012). Taxing Sin Goods and Subsidizing Health Care. *The Scandinavian Journal of Economics*, 114(1), 101-123, doi: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9442.2011.01666.x>.

Çetin, M., & Özkan, E. (2018). Türkiye’de Vergi-Tüketim İlişkisi: Alkol ve Tütün Ürünlerine Yönelik Bir Saha Araştırması. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(40). 271-287.

DeCicca, P., Kenkel, D., & Lovenheim, M.F. (2022). The Economics of Tobacco Regulation: A Comprehensive Review. *Journal of Economic Literature*, 60(3), 10-16, Erişim Adresi: <https://www.nber.org/system/files/working-papers/w26923/w26923.pdf>, Erişim tarihi: 16.12.2024.

Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB), *Özel Tüketim Vergisi Tutarları ve Oranları*, Erişim Adresi: <https://www.gib.gov.tr/yarim-ve-kaynaklar/yararli-bilgiler/ozel-tuketim-vergisi-tutarlari-ve-oranlari>, Erişim Tarihi: 18.12.2024.

Gendall, P., Gendall, K., Branston, JR., Edwards, R., Wilson, N., & Hoek, J. (2024). Going ‘Super Value’ in New Zealand: Cigarette Pricing Strategies During a Period of Sustained Annual Excise Tax Increases, *Tobacco Control*, 33(2), 240-246, doi: <http://dx.doi.org/10.1136/tc-2021-057232>.

Goldman, D. (2020). Obesity, Second to Smoking as the Most Preventable Cause of US Deaths, Needs New Approaches, Erişim Adresi: <https://healthpolicy.usc.edu/article/obesity-second-to-smoking-as-the-most-preventable-cause-of-us-deaths-needs-new-approaches/>, Erişim Tarihi: 19.12.2024.

Goodman, J. (2005). *Tobacco in History and Culture: An Encyclopedia*, Thomson Gale

Haavio, M., & Kotakorpi, K. (2007). The Political Economy of Sin Taxes. In Unknown, *Tampere Economic Working Papers*, No.60. Erişim Adresi: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/65616/wp60-2007.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, Erişim Tarihi: 10.12.2024.

Hoffer, A.J., Shugart, W.F., & Thomas, M.D. (2013). Sin Taxes Size, Growth, and Creation of the Sindustry. Working Paper No:13-04, Erişim Adresi: <https://www.mercatus.org/students/research/working-papers/sin-taxes-size-growth-and-creation-sindustry>, Erişim Tarihi: 02.12.2024.

Hoffer, A.J., Shugart II, W.F., & Thomas, M. (2014). Sin Taxes and Sindustry Revenue, Paternalism, and Political Interest. *Independent Review*. 19(1). 47-64.

Immordino, G., Menichini, A.M.C., & Romano, M.G. (2016). Taxing and Regulating Vices. Erişim Adresi: <http://www.csef.it/WP/wp434.pdf>, Erişim Tarihi: 12.12.2024.

Kolářová, E., & Homola, D. (2020). Impacts of tobacco excise duty on consumers and producers in the Czech Republic. *Adiktologie*. 20(1–2), 65-71, doi 10.35198/01-2020-001-000769-70.

Lorenzi, P. (2004). Sin Taxes. *Society*, 41(3), 59-65. <https://doi.org/10.1007/BF02690184>.

Musgrave, R.R. (1959). *The Theory of Public Finance – A Study in Public Economy*, Tata-McGraw-Hill Book Company.

Musgrave, R.A., Musgrave, P.B., & Richard, M.B. (1987). *Public Finance In Theory and Practice*, McGraw-Hill Ryerson Limited, Canada.

O'Neill A., & Marques M. (2024). Breaking the Habit: The Impact of Tobacco Taxation on Smoking Behavior. *Journal of Infrastructure, Policy and Development*. 8(13): 1-15. Doi: <https://doi.org/10.24294/jipd9328>.

Özdemir, Ş., & Işık, K.C., (2021). Sigara ve Alkol Tüketiminde Tüketici Davranışları, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(31), 826-842.

Prieger, J. E. (2020). Smoke or Vapor? Regulation of Tobacco and Vaping. *SSRN Electronic Journal*. 1-49. Doi: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3692570>.

Rahman, M., Deb, B.C., Hasan, J., Alam, M., Begum, T., Miraz Mahmud, H.M., Islam, M.S., Rahman, M.J. (2023). Does Higher Tax Rate Affect Tobacco Usage? Unravelling the Nexus Between Tobacco Regulatory Control and

Public Health Concern. *Global Health Journal*. 7(4). 213-221, doi: <https://doi.org/10.1016/j.glohj.2023.12.002>.

Rheume, D. A. (2015). A Growing Sin-dustry: The History and Effects of Cigarette Excise Taxation and Regulation in the United States. *Honors Theses and Capstones*. No: 263. Erişim Adresi: <https://scholars.unh.edu/cgi/view-content.cgi?article=1265&context=honors>, Erişim Tarihi: 13.12.2024

Samuelson, P.A., & Nordhaus, W.D. (2010). *Microeconomics*, 19.ed. McGraw-Hill Companies, Inc.

Sheikh, Z.D., Branston, J.R., & Gilmore, A.B. (2023). Tobacco Industry Pricing Strategies in Response To Excise Tax Policies: A Systematic Review, *Tobacco Control*, 32(2), 239-250, doi: <https://doi.org/10.1136/tobaccocontrol-2021-056630>.

Susilawati, N., Abyan, D., Aruan, S. C., & Angwyn, M. (2022). Does The Increase in the Cigarette Excise Tax Affect Cigarette Consumption. *International Journal of Public Health Science*, 11(4), 1537-1552, doi: <http://doi.org/10.11591/ijphs.v11i4.21887>.

T.C. Sağlık Bakanlığı, (2018), *Tütün Kontrolü Strateji Belgesi ve Eylem Planı*, 28, Erişim Adresi: <https://havanikoru.saglik.gov.tr/depo/Dokumanlar/ulusal-tutun-kontrol-programi-eylem-planı.pdf>, Erişim Tarihi: 16.12.2024.

T.C. Ticaret Bakanlığı (2024), *Kaçakçılıkla Mücadele Verileri (Aralık 2024)*, Erişim Adresi: <https://ticaret.gov.tr/istatistikler/bakanlik-istatistikleri/gumruk-istatistikleri/Ka%C3%A7ak%C3%A7%C4%B1%C4%B1kla-M%C3%BCcadele-Verileri>, Erişim Tarihi: 16.12.2024.

TADAB (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Tütün ve Tütün Mamulleri Daire Başkanlığı), Erişim Adresi: <https://www.tarimorman.gov.tr/TADAB/Menu/22/Tutun-Ve-Tutun-Mamulleri-Daire-Baskanligi>, Erişim Tarihi: 28.11.2024.

Tax Foundation, (2024). Cigarette Taxes in Europe, Erişim Adresi: <https://taxfoundation.org/data/all/eu/cigarette-taxes-europe-2024/>, Erişim Tarihi: 18.12.2024.

Tosun, A.N., & Tekdemir N. (2022). Is It Possible to Reduce Cigarette Consumption by Taxes? A Comparison Between Turkey and The European Union, *Sosyoekonomi*, 30(52), 55-70.

Turan, D., & Yurdakul, A. (2009). Zararlı Alışkanlığı Önlemeye Yönelik Bir Araç Olarak Günah Vergileri ve Etkinliği. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 1(2), 1-13.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), *Türkiye Sağlık Araştırması*, 2022. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Saglik-Arastirmasi-2022-49747>, Erişim Tarihi: 2.12.2024.

Uğur, A., & Kömürcüler, E. (2015). Türkiye’de Sigara’nın Vergilendirilmesinin Etkinliği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(4). 327-346.

Veri Kaynağı, Yıllara Göre Ortalama Sigara Fiyatı (2013-2024), Erişim Adresi: <https://www.verikaynagi.com/grafik/yillara-gore-ortalama-sigara-fi-yati-2013-2021/>, Erişim Tarihi: 28.11.2024.

WHO (World Health Organization), (2005). *Framework Convention on Tobacco Control*, 8, Erişim Adresi: <https://fctc.who.int/news-and-resources/publications/i/item/9241591013>, Erişim Tarihi: 2.12.2024

WHO (World Health Organization), (2021), *WHO technical manual on tobacco tax policy and administration*, Erişim Adresi: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240019188>, Erişim Tarihi: 10.12.2024

WHO (World Health Organization), (2023), *Tobacco*, Erişim Adresi: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/tobacco>, Erişim Tarihi: 19.12.2024

WHO (World Health Organization), *Raising Taxes on Tobacco*, Erişim Adresi: <https://www.who.int/activities/raising-taxes-on-tobacco>, Erişim Tarihi: 02.12.2024.

WHO (World Health Organization), (2023). WHO report on the global tobacco epidemic, 2023 Protect people from tobacco smoke, 164-174, Erişim Adresi: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/372043/9789240077164-eng.pdf?sequence=1>, Erişim Tarihi: 19.12.2024.

WHO (World Health Organization), *MPOWER Portal*, Erişim Adresi: <https://mpowerportal.org/>, Erişim Tarihi: 19.12.2024.

WorldBank, Prevalence of Current Tobacco Use (% of Adults). Erişim Adresi: <https://genderdata.worldbank.org/en/indicator/sh-prv-smok?gender=total>, Erişim Tarihi: 04.12.2024.

Yürekli, A., Önder, Z., Elibol, H.M., Erk, N., Çabuk, A., Fisunoğlu, M., Erk, S.F., & Chaloupka, F.J. (2010). *Türkiye’de Tütün Ekonomisi ve Tütün Ürünlerinin Vergilendirilmesi*, Erişim Adresi: http://www.ssuk.org.tr/eski_site_verileri/pdf/tutun_eylul_2010.pdf, Erişim Tarihi: 16.12.2024.